

Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Historii Wychowania

Jerzy DOROSZEWSKI

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące na Lubelszczyźnie w latach 1944–1948

Средняя общеобразовательная школа на Люблинщине в 1944 — 1948 годы

Grammar Schools in the District of Lublin between 1944 and 1948

Stan średniego szkolnictwa ogólnokształcącego na Lubelszczyźnie w okresie międzywojennym przedstawiał się nader skromnie. Do roku 1939 istniało tylko 37 szkół tego typu, w tym 19 państwowych i 18 prywatnych.¹ Ich rozmieszczenie było również bardzo niekorzystne, znajdowały się one w Lublinie i w miastach powiatowych.

Podczas okupacji hitlerowskiej zostały zamknięte wszystkie szkoły średnie, a więc i ogólnokształcące. Dzięki zaangażowaniu szerokich rzesz nauczycieli zrodził się szeroki front tajnego nauczania, który objął miasta (gdzie istniały średnie szkoły ogólnokształcące przed wojną), a także – i to przede wszystkim – większe wsie oraz małe miasteczka. Trudno jest określić liczbę uczniów pobierających naukę w tajnym nauczaniu z powodu braku wyczerpujących opracowań. W 1944 roku zalegalizowano 2423 zaświadczenia wydane przez konspiracyjne komisje egzaminacyjne.² Są to jednak bardzo niekompletne dane, skoro na terenie tylko ośmiu powiatów (przy nowym podziale administracyjnym) stwierdzono 2197 uczniów tajnych kompletów średniego szkolnictwa ogólnokształcącego.³ Istnienie tajnego nauczania wypełniało tylko częściowo lukę spowodowaną brakiem szkoły średniej, a korzyść z tej formy kształcenia miała jedynie część młodzieży i to przy ogromnym zagrożeniu ze strony okupanta. Z chwilą odzyskania niepodległości uczestnicy tajnych kompletów kontynuowali naukę w wyzwolonej Polsce.

¹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: WAPL), KOSL, 167, Uwagi o szkolnictwie średnim ogólnokształcącym.

² E. Olszewski, *Szkolnictwo polskie na Lubelszczyźnie w świetle sprawozdań Departamentu Oświaty i Kultury Delegatury Rządu RP na Kraj*, Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie, t. II, Lublin 1969, s. 16.

³ J. Doroszewski, *Uwagi o zakresie i organizacji tajnego nauczania podczas okupacji hitlerowskiej na terenie niektórych powiatów Lubelszczyzny*, Rocznik Ogniska Nauczycielskiego w Lublinie, t. II, Lublin 1969, s. 44.

W sierpniu 1944 roku większość szkół istniejących przed drugą wojną światową przystąpiła do prac przygotowawczych: kompletowania zespołów nauczycielskich, zabezpieczania obiektów i zapisywania uczniów. Mimo ogromnego zaangażowania i zapatu wszystkich nauczycieli, uczniów i rodziców oraz tworzących się organów władz terenowych napotymano bardzo poważne trudności. Przede wszystkim dotkliwie dawała się odczuć zła sytuacja lokalowa. Budynki średnich szkół ogólnokształcących przedstawiały się najkorzystniej – wyróżniały się wielkością i należyтым usytuowaniem. W chwili wyzwolenia z tych powodów w pierwszej kolejności zostały one przeznaczone na cele wojskowe (szpitale dla rannych żołnierzy bądź pomieszczenia dla wojska). W Lublinie budynek Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Stanisława Staszica przy Alejach Racławickich 20b przeznaczony został na szpital wojskowy,⁴ budynek Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Unii Lubelskiej przy ul. Narutowicza 12 zajęty został przez wojsko radzieckie i polskie,⁵ podobnie i gmach Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego przy ul. Ogrodowej 14.⁶ Lublin nie był wyjątkiem, a identyczna sytuacja istniała w miastach powiatowych, w których zlokalizowano także znaczną liczbę wojska.

Już od sierpnia 1944 roku prowadzone były rozmowy oraz korespondencja między Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego a Dowództwem Okręgu Wojskowego w Lublinie, reprezentowanym przez gen. dyw. W. Bewziuka, w sprawie stopniowego opuszczania przez wojsko i przekazywania budynków szkolnych ich prawowitym użytkownikom. Mimo ogromnie skomplikowanej sytuacji lokalowej w całym Lublinie (organy administracyjne miasta nie były w stanie przydzielić innych pomieszczeń dla wojska), proces ten odbywał się ciągle. Najwcześniej, już w dniach 25–27 sierpnia 1944 roku przekazano budynek Liceum i Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego,⁷ w pierwszej połowie września tegoż roku Liceum i Gimnazjum im. Stanisława Staszica,⁸ natomiast Liceum i Gimnazjum im. Unii Lubelskiej w połowie 1945 roku.⁹ Podobnie postępowano i w innych przypadkach, niemniej jeszcze przez cały 1945 rok niektóre budynki szkolne musiały być zajęte przez wojsko. Kuratorium Okręgu Szkolnego nie ustawało w dążeniu do ich odzyskania. Przy istniejącej trudnej sytuacji stawało się to często niemożliwe, niekiedy żądania pozostawały w sprzeczności z wcześniej podjętymi decyzjami. 12 listopada 1945 roku Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego otrzymało pismo, w którym stwierdzano:

⁴ *Zorganizowanie szkoły i organizacja pracy w szkole w latach szkolnych 1944/45 – 1947/48*, 1 Państwowe Liceum i Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Lublinie. Sprawozdanie dyrekcji za rok szkolny 1947/48 z uwzględnieniem okresu 1939–1947, Lublin 1948, s. 13.

⁵ WAPL, UWL, Wydział Samorządowy, 243, Pismo wojewody lubelskiego w sprawie zwrotu budynku szkolnego.

⁶ B. Z i m m e r, *Powstanie i rozwój Gimnazjum i Liceum im. Jana Zamoyskiego 1915–1965, 50 lat Gimnazjum i Liceum imienia Jana Zamoyskiego w Lublinie 1915–1965*, Lublin 1967, s. 77.

⁷ *Ibid.*, s. 76.

⁸ *Zorganizowanie szkoły i organizacja pracy w szkole w latach szkolnych 1944/45 – 1947/48* ..., s. 14.

⁹ WAPL, UWL, Wydz. Samorządowy. 243. Pismo Ministerstwa Oświaty do wojewody lubelskiego z 30 lipca 1945 roku w sprawie zwrotu budynku Liceum i Gimnazjum im. Unii Lubelskiej.

[. . .] w swoim czasie kurator donosił nam, że po przekazaniu do jego decyzji budynków przy ul. Lubartowskiej (po byłej szkole żydowskiej „Jeszybot”), przy ul. Krzywej 29 i ul. Narutowicza 2 nie będzie rościł dalszych pretensji co do opuszczenia budynków przez jednostki WP.¹⁰

Na drodze konsultacji, przy realnej ocenie potrzeb obu stron udało się stworzyć warunki, wprawdzie daleko niedostateczne, ale już umożliwiające rozpoczęcie nauki. Do rzadkości nie należały przypadki, że w sierpniu i wrześniu 1944 roku jeden budynek był wykorzystywany dla dwu i więcej szkół. W budynku Liceum i Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego „w sierpniu 1944 roku rozpoczęto pracę Liceum i Gimnazjum im. Stanisława Staszica. Tu odbywały się także zapisy do organizujących się szkół średnich: do Szkoły Lubelskiej, do Gimnazjum dla Dorosłych dr Krzeczkwoskiej i dr Szczęcha.”¹¹

Podobnie przedstawiała się sytuacja w miastach powiatowych. W Białej Podlaskiej „jesienią 1944 roku budynek byłej Akademii Białskiej pomieścić musiał cztery szkoły średnie: Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące im. J.I. Kraszewskiego, Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące im. E. Plater, Gimnazjum i Liceum dla Dorosłych oraz Gimnazjum Kupieckie – pierwszą średnią szkołą zawodową zorganizowaną w Białej”.¹²

Odbudowa średniego szkolnictwa ogólnokształcącego odbywała się dwukierunkowo. W pierwszej kolejności uruchamiano szkoły istniejące przed wojną. Niezależnie od tego szybko przystępowano do otwierania szkół zupełnie nowych. Podczas okupacji w wyniku funkcjonowania ośrodka tajnego nauczania w małych miasteczkach i osadach wytworzyły się pewne tradycje szkolne. Nic przeto dziwnego, że w chwili wyzwolenia na ich bazie powstawały szkoły (Garbów, Kazimierz, Komarówka, Łęczna, Milejów, Tyśzowce, Zaklików, Zakrzówek i inne). Z inicjatywą otwierania nowych szkół wychodziły przede wszystkim organy tworzących się władz terenowych. Większość rad narodowych stawiała sobie jako zadanie podstawowe właściwą organizację szkolnictwa, a zorganizowanie szkoły średniej niejednokrotnie traktowano jako sprawę honoru. Przypadało nam, że propozycje te spotkały się z powszechnym poparciem społeczeństwa dorosłego i młodzieży. Był to najbardziej wymowny przykład realizacji zapowiadanego wcześniej demokratycznego systemu szkolnego świadczącego o zachodzących przemianach społeczno-oświatowych. Szkoła średnia stawała się powszechnie dostępna dla młodzieży pochodzącej ze środowisk robotniczych i chłopskich najbardziej upośledzonych w okresie Polski przedwrześniowej.

Wspólne wysiłki administracji szkolnej oraz zespołów nauczycielskich, przy poparciu czynników politycznych i samorządowych, przyniosły spodziewane efekty. Szybko przeprowadzono egzaminy wstępne i dokonano zapisów uczniów, przygotowano obiekty szkolne do normalnej pracy. Niejednokrotnie odbywało się to szybciej aniżeli się spodziewano. W obydwu zamojskich szkołach (Państwowe Liceum i Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego oraz Państwowe Liceum i Gimnazjum im. Marii Konopnickiej) naukę rozpoczęto już 26 lipca.¹³ W Lublinie bardzo sprawnie zorganizowano 10 szkół i w większości zajęcia rozpoczęto w dniu oficjalnego rozpoczęcia roku szkolnego, tj. 1 września.¹⁴ Podobna sytuacja istniała w całym okręgu. W zasadzie całe szkolnictwo średnie

¹⁰ *Ibid.*, Pismo Dowództwa Okręgu Wojskowego w Lublinie do wojewody lubelskiego z 12 listopada 1945 r. w sprawie dalszego przekazywania budynków szkolnych zajętych na cele wojskowe.

¹¹ B. Z i m m e r, *op. cit.*, s.79.

¹² J. S r o k a, *Biała na Podlasiu*, Lublin 1968, s. 88.

¹³ M. B o j a r c z u k, *Academia Zamoscensis*, Lublin 1959, s. 151.

¹⁴ „Rzeczpospolita” 1944, nr 35.

ogólnokształcące na Lubelszczyźnie zostało zorganizowane w niespełna dwa miesiące. Lubelskie Kuratorium przedkładające Resortowi Oświaty meldunek ze stanu organizacyjnego tego szkolnictwa na dzień 28 września 1944 roku komunikowało o funkcjonowaniu 19 szkół państwowych i 28 prywatnych.¹⁵ Do końca roku szkolnego 1944/45 uruchomiono jeszcze tylko 2 szkoły państwowe (Lubartów, Włodawa) oraz 6 prywatnych (Bełżyce, Horodło, Józefów, Milejów, Schuchowola, Tarnogóra).

W ciągu trzech pierwszych lat szkolnych średnie szkolnictwo ogólnokształcące wykazywało stałe tendencje rozwojowe, o czym świadczył systematyczny wzrost liczby szkół, który przedstawiał się następująco: 1944/45 – 55, 1945/46 – 64, 1946/47 – 65. W większości przypadków nowe szkoły powstawały w tych miejscowościach, w których rzeczywiście były potrzebne. Zdarzały się jednak sytuacje świadczące o przeroście ambicji organów samorządowych; żywiłowe działania nie pokrywały się z życiowymi potrzebami i wkrótce uwidoczniły się braki organizacyjne oraz kadrowe.

Dostosowując się do średniego szkolnictwa ogólnokształcącego do realnych potrzeb w roku szkolnym 1947/48 dokonano zmian organizacyjnych. Dwie szkoły państwowe (Leśna Podlaska, Szczepreszyn) przekształcono na licea pedagogiczne, a trzy prywatne (Bełżyce, Mordy, Suchowola) zlikwidowano z powodu małego napływu uczniów.

Powyższe uwagi świadczą o ogólnych tendencjach rozwojowych średniego szkolnictwa ogólnokształcącego. Dla pełnego jego obrazu należy również przeanalizować status prawny funkcjonujących szkół, który przedstawia tabela 1.

Tab. 1. Szkoły średnie ogólnokształcące wg właścicieli
Grammar schools listed according to the bodies running them

Rok szkolny	Ogółem	Państwowe		Samorządowe		Organizacji społecznych		Osób fizycznych		Związków religijnych	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
1944/45	55	21	38,2	18	32,7	9	16,4	2	3,6	5	9,1
1945/46	64	21	32,8	24	37,5	12	18,8	2	3,1	5	7,8
1946/47	65	25	38,5	23	35,4	10	15,4	2	3,0	5	7,7
1947/48	60	24	40,0	20	33,3	9	15,0	2	3,3	5	8,4

Szkolnictwo ogólnokształcące dzieliło się na państwowe i prywatne, a więc identycznie jak przed wojną. Z chwilą odzyskania niepodległości, przy ogólnie znanych trudnościach gospodarczych i równocześnie ogromnym zapotrzebowaniu na oświatę, przejęcie całego szkolnictwa przerastało możliwości państwa. Z tej racji każda propozycja zmierzająca do prowadzenia szkoły własnym sumptem musiała spotkać się z aprobatą – najistotniejszy był sam fakt umożliwienia młodzieży nauki. W ciągu czterech lat szkol-

¹⁵ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN, PKWN, mikr. nr 24 299, XIV/7.

nych szkoły państwowe stanowiły dużo mniej niż połowę liczby pracujących placówek, dopiero w roku szkolnym 1947/1948 liczba ta osiągnęła ok. 40% ogółu (w poprzednich zawsze mniej). Powstający z roku na rok systematyczny wzrost szkół państwowych odbywał się głównie na drodze sukcesywnego przejmowania przez państwo szkół prywatnych.

Szkoły prywatne przeważały liczbowo zdecydowanie. W roku szkolnym 1945/46 stanowiły one aż 67,2%, a w roku szkolnym 1947/1948 jeszcze 60%. Wszystkie szkoły prywatne posiadały określony status prawny – na ich otwarcie musiały uzyskać zezwolenie szkolnej administracji państwowej i też administracji podlegały w zakresie nadzoru pedagogicznego. Rola właściciela sprowadzała się głównie do zabezpieczenia warunków materialnych niezbędnych do funkcjonowania placówki. Wśród szkół prywatnych zdecydowaną większość stanowiły takie, które były utrzymywane przez samorząd. Najogólniej można przyjąć, że ich stan liczbowy był podobny do państwowych – stanowiły zawsze ponad 30% ogółu (najmniej w roku szkolnym 1944/45 – 32,7% a najwięcej w roku szkolnym 1945/46 – 37,5%). Stosunkowo dużą liczbę stanowiły szkoły prywatne prowadzone przez organizacje społeczne takie, jak spółdzielnie nauczycielskie bądź stowarzyszenia (Towarzystwo Szkoły Średniej, Stowarzyszenie Kupców Polskich w przypadku szkół im. A. i J. Vetterów). W ciągu całego czterolecia ich stan wahał się od 15% do 18,8%. Obok wymienionych istniały również dwie szkoły będące własnością osób fizycznych (A. Arciszowej i M. Sobolewskiej w Lublinie) oraz pięć utrzymywanych przez związki religijne (biskupie w Lublinie i Siedlcach oraz ss. kanoniczek i ss. urszulanek w Lublinie, oo. bernardynów w Radecznicy).

Od tego, czyją własnością była szkoła, zależał jej charakter. Fakt utrzymywania szkół przez samorząd bądź organizacje społeczne świadczył o dążeniu do realizacji upowszechnienia oświaty na poziomie średnim, co odpowiadało ustalonej polityce oświatowej. Realizowany w nich proces dydaktyczno-wychowawczy był zgodny z interesami państw, a różnice w stosunku do państwowych sprowadzały się przede wszystkim do kwestii finansowania. Inaczej przedstawiała się kwestia szkół utrzymywanych przez związki religijne. Obydwie szkoły biskupie oraz oo. bernardynów (męskie) miały charakter zamknięty i w zasadzie przygotowywały do stanu kapłańskiego. Ciężar ich utrzymania spoczywał głównie na administracji kościelnej. Szkoły żeńskie, prowadzone przez ss. kanoniczki i ss. urszulanki, skupiały przede wszystkim młodzież z rodzin najlepiej sytuowanych (kupców, rzemieślników, inteligencji) i stały się z biegiem czasu szkołami elitarnymi. System wychowawczy zaczerpnięty z wzorców wychowania zakonnego, występująca czasami dowolność w realizacji programu nauczania, niewłaściwa interpretacja zachodzących procesów politycznych pozostawały w sprzeczności z przyjętymi kierunkami polityki oświatowej. Wedle oceny administracji szkolnej nie odpowiadały one charakterowi szkoły demokratycznej¹⁶ i z tego powodu w późniejszym okresie zostały przyjęte przez państwo.

Przytoczone uwagi, świadczące o ilościowym rozwoju średniego szkolnictwa ogólnokształcącego na Lubelszczyźnie, wymagają wyjaśnienia dotyczącego rozmieszczenia szkół w poszczególnych regionach województwa. Zmiany w stosunku do okresu przedwojennego na tym odcinku wystąpiły w sposób zdecydowany i były bardzo korzystne.

¹⁶ WAPL. KOSL, 89, Korespondencja w sprawie szkół prywatnych.

Tab. 2. Rozmieszczenie szkół średnich ogólnokształcących w powiatach
Distribution of grammar schools in the administrative districts

Lp.	Powiat	1944/45			1945/46			1946/47			1947/48		
		Ogółem	Państw.	Pryw.	Ogółem	Państw.	Pryw.	Ogółem	Państw.	Pryw.	Ogółem	Państw.	Pryw.
1	Biała Podl.	5	3	2	5	3	2	5	3	2	4	2	2
2	Biłgoraj	2	—	2	2	—	2	2	1	1	2	1	1
3	Chełm	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
4	Hrubieszów	2	1	1	2	1	1	3	1	2	3	1	2
5	Krysnystaw	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1
6	Kraśnik	4	—	4	5	—	5	5	1	4	5	2	3
7	Lubartów	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
8	Lublin m.	10	3	7	11	3	8	11	3	8	11	3	8
9	Lublin p.	4	—	4	5	—	5	6	—	6	5	—	5
10	Łuków	2	1	1	3	1	2	3	1	2	3	1	2
11	Puławy	4	1	3	5	1	4	5	2	3	5	2	3
12	Radzyń	3	—	3	5	—	5	5	1	4	4	1	3
13	Siedlce	6	3	3	6	3	3	6	3	3	5	3	2
14	Tomaszów	2	1	1	3	1	2	2	1	1	2	1	1
15	Włodawa	2	1	1	3	1	2	3	1	2	3	1	2
16	Zamość	4	3	1	4	3	1	4	3	1	3	2	1
Razem		55	21	34	64	21	43	65	25	40	60	24	36

Charakterystyczne dla średniego szkolnictwa ogólnokształcącego było to, że szkoły tego typu istniały we wszystkich powiatach, czego nie można powiedzieć o gimnazjach i liceach zawodowych. Istniały jednak znaczne różnice w ilości szkół na terenie poszczególnych powiatów. Lublin odgrywał rolę dominującą i stanowił główny ośrodek, w którym liczba szkół ogólnokształcących (w zależności od roku szkolnego) wahała się od 18% do 16% ogółu. Stosunkowo znaczną liczbę szkół, w granicach 4 – 6, posiadały powiaty: biały, kraśnicki, lubelski, puławski, siedlecki i zamojski. Najbardziej niekorzystny stan utrzymywał się w powiecie lubartowskim – w okresie czterech lat istniała tylko jedna szkoła. Znamienny stał się fakt, że do powiatów o stosunkowo znacznej liczbie szkół zaliczał się też lubelski mimo przecież bezpośredniego związku z Lublinem (czego przeciwieństwem był powiat lubartowski). Podobnie, mimo braku przedwojennych tradycji, powiat kraśnicki posiadał 5 szkół a chełmski jedynie 2 i to w samym Chełmie. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na rozmieszczenie szkół państwowych i prywatnych w powiatach. Szkoły państwowe przed wybuchem wojny funkcjonowały głównie w miastach powiatowych i wznowiły pracę również po wyzwoleniu. Większość spośród szkół nowych rozpoczęła działalność w ośrodkach mniejszych i były to głównie szkoły prywatne. Stąd np. w powiecie lubelskim funkcjonowały tylko szkoły prywatne, zdecydowanie przeważały prywatne nad państwowymi w Lublinie oraz w powiatach kraśnickim i radzyńskim, w mniejszym stopniu w puławskim.

Struktura organizacyjna średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w pierwszych latach po wyzwoleniu była taka, jak przed wojną – utrzymano czteroletnie gimnazja oraz dwuletnie licea. Zdecydowana większość szkół państwowych realizowała pełny program szkoły średniej, a nieliczne wyjątki od tej zasady miały charakter przejściowy. Natomiast szkoły nowe, powstające w ciągu dwu pierwszych lat w osadach i małych miasteczkach, realizowały tylko program gimnazjalny. Nazywano je po prostu szkołami wiejskimi bądź niepełnymi.¹⁷ W roku szkolnym 1944/45 w skali całego województwa szkoły pełne stanowiły łącznie 45,4% a niepełne 54,6%. Każdy następny rok szkolny przynosił korzystne zmiany.

Ostatecznie w roku szkolnym 1947/48 szkoły pełne stanowiły 73,3%, a niepełne tylko 26,7%. Wśród szkół państwowych wspomniane różnice występowały mniej wyraźnie – pełne stanowiły zawsze ponad 30% ogółu, osiągając ostatecznie w roku szkolnym 1947/48 – 38,3%.

Odwrotne zjawisko obserwujemy także w przypadku szkół prywatnych. W roku szkolnym 1944/45 szkoły te, realizujące również program licealny, stanowiły zaledwie 14,5% ogółu, a w roku szkolnym 1947/48, który okazał się najkorzystniejszy, odpowiednio, 35%. Równocześnie w roku szkolnym 1945/46, będącym rekordowym w zakresie powoływania nowych szkół, prywatne niepełne stanowiły aż 51,5% wszystkich działających. Stało się powszechną zasadą, że szkoły uruchamiane przez rady realizowały przynajmniej w pierwszej fazie jedynie program gimnazjalny. Wyjątek od tej zasady stanowiły jedynie szkoły w Garbowie i Tarnogórze, które zresztą klasę licealną posiadały tylko przez jeden rok. Niektóre w miarę rozwoju stały się szkołami pełnymi, zdecydowana większość przez cały czteroletni okres prowadziła pracę jedynie z klasami gimnazjalnymi.

Wzrost liczby szkół rozmieszczonych w różnych regionach województwa, realizacja zasady bezpłatności nauki w szkołach państwowych,¹⁸ niezbyt rygorystyczne egzekwowanie, a w końcu zawieszenie pobierania opłat za ujemne wyniki¹⁹ spowodowały, że szkoła średnia stała się powszechnie dostępna dla ogółu młodzieży. Szkoła ogólnokształcąca cieszyła się dużą popularnością, większą aniżeli zawodowa, a świadczył o tym napływ uczniów. Już w pierwszym roku szkolnym ogólna liczba uczniów wyniosła ponad 12 000, najwyższy zaś stan zanotowano w roku szkolnym 1945/46 – 16 644 (w dwu pozostałych spadła nieco poniżej 16 000). Pełny stan liczbowy szkolnictwa ogólnokształcącego w ciągu omawianego czterolecia przedstawia tabela 3.

Zestawienie (tab. 3) zwraca uwagę na znaczne różnice między szkolnictwem państwowym a prywatnym. Szkoły państwowe, mimo że stanowiły mniej niż połowę, to jednak przeważały w liczbie oddziałów i uczniów, przekraczając zawsze 50%. Były to w większości szkoły o poważnych tradycjach, zlokalizowane przede wszystkim w miastach powiatowych, realizujące pełny program gimnazjum i liceum. Szkoły prywatne

¹⁷ S. M a u e r s b e r g, *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944-48*, Wrocław 1974, s. 136.

¹⁸ Dz. Urz. Res. Ośw., 1944, nr 1-4, poz. 5.

¹⁹ Dz. Urz. Min. Ośw., 1946, nr 3, poz. 17.

Tab. 3. Szkoły, oddziały i uczniowie szkolnictwa średniego ogólnokształcącego
Grammar school education – schools, forms and pupils

Rok szkolny	Ogółem			Szkoły państwowe			Szkoły prywatne		
	Szkoły	Klasy	Uczniowie	Szkoły	Klasy	Uczniowie	Szkoły	Klasy	Uczniowie
1944/45	55	383	12063	21	212	6793	34	171	5270
1945/46	64	513	16644	21	263	8891	43	250	7753
1946/47	65	474	15872	25	274	9588	40	200	6284
1947/48	60	443	15573	24	269	9926	36	174	5647

choć było ich więcej niż państwowych, w większości miały charakter wiejski i rozpoczynały swoją działalność od podstaw. W większości realizowały tylko program gimnazjalny, nie dysponowały też najczęściej odpowiednimi warunkami kadrowymi oraz lokalowymi.

W okresie odbudowy całego szkolnictwa wystąpiły również inne charakterystyczne zjawiska dla tego okresu. Ograniczenia w szkolnictwie podstawowym i likwidacja szkolnictwa średniego podczas okupacji spowodowały znaczną lukę czasową w kształceniu. Z chwilą wyzwolenia ogromne rzesze młodzieży znacznie opóźnionej wiekiem musiały rozpoczynać naukę od początku, a więc od klas gimnazjalnych. Stąd wynikały ogromne dysproporcje między liczbą uczniów w gimnazjach i liceach, które najwyraźniej wystąpiły w ciągu dwu pierwszych lat szkolnych. Na powyższe w znacznym stopniu wpływał też stan organizacyjny szkół prywatnych. Dla pełnego obrazu należy dodać i to, że część absolwentów gimnazjów rezygnowała z dalszej nauki w liceum, podejmując pracę zawodową po uzyskaniu tzw. małej matury (ostatnią przeprowadzono w 1947 roku). Dokładne stosunki liczbowe uczniów w liceach i gimnazjach przedstawia tabela 4.

Tab. 4. Uczniowie w liceach i gimnazjach ogólnokształcących
Pupils in the lycee and gymnasium categories of schools

Rok szkolny	Ogółem		Szkoły państwowe		Szkoły prywatne	
	Licea	Gimnazja	Licea	Gimnazja	Licea	Gimnazja
1944/45	835	11228	549	6244	286	4984
1945/46	969	11675	726	8165	243	7510
1946/47	1396	14476	1066	8522	330	5954
1947/48	2131	13442	1505	8421	626	5021

O efektach całego szkolnictwa ogólnokształcącego świadczyła liczba osób kończących szkołę w wyniku egzaminu dojrzałości. Zapotrzebowanie na absolwentów ze średnim wykształceniem było bardzo duże. Przede wszystkim czekało na nich szkolnictwo wyższe i to zarówno we własnym regionie (Lublin stawał się znaczącym ośrodkiem akademickim), jak też uczelnie w innych miastach. Również administracja została

Tab. 5. Absolwenci liceów ogólnokształcących w latach 1944/45 – 1947/48

Graduates in lycee schools in the years 1944/45 – 1947/48²⁰

Lp	Szkoły	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48
1	Państw. Lic. i Gimn. im. J.I. Kraszewskiego w Białej Podl.	17	20	12	27
2	Państw. Lic. i Gimn. im. E. Płater w Białej Podl.	15	20	8	29
3	Państw. Lic. i Gimn. w Biłgoraju	13	28	27	38
4	Państw. Lic. i Gimn. im. St. Czernieckiego w Chełmie	11	11	23	22
5	Państw. Lic. i Gimn. im. Kr. Jadwigi w Chełmie	–	12	21	36
6	Państw. Lic. i Gimn. im. St. Staszica w Hrubieszowie	24	50	33	13
7	Państw. Lic. i Gimn. w Janowie Lub.	–	21	15	–
8	Pryw. Lic. i Gimn. w Komorówce Podl.	–	–	–	21
9	Państw. Lic. i Gimn. im. Wł. Jagiełły w Kryspinawie	–	–	14	15
10	Państw. Lic. i Gimn. w Kraśniku	–	11	5	11
11	Państw. Lic. i Gimn. w Lubatowie	–	24	37	12
12	Państw. Lic. i Gimn. im. St. Staszica w Lublinie	8	27	18	17
13	Państw. Lic. i Gimn. im. J. Zamojskiego w Lublinie	15	27	29	45
14	Pryw. Lic. i Gimn. im. A i J. Vetterów w Lublinie	–	–	–	21
15	Pryw. Lic. i Gimn. T-wa Szkoły Średniej w Lublinie	–	–	–	14
16	Pryw. Męskie Lic. i Gimn. Biskupie w Lublinie	–	–	17	–
17	Pryw. Żeńskie Lic. i Gimn. M. Sobolewskiej w Lublinie	–	–	14	–
18	Państw. Lic. i Gimn. im. Unii Lub. w Lublinie	28	17	9	22
19	Pryw. Żeńskie Lic. i Gimn. W. Arciszowej w Lublinie	22	28	29	23
20	Pryw. Żeńskie Lic. i Gimn. S.S. Kanoniczek w Lublinie	15	–	–	19
21	Pryw. Żeńskie Lic. i Gimn. S.S. Urzulanek w Lublinie	66	36	39	41
22	Państw. Lic. i Gimn. im. T. Kościuszki w Łukowie	24	67	30	35
23	Państw. Lic. i Gimn. im. A. Czartoryskiego w Puławach	–	12	23	41
24	Państw. Lic. i Gimn. im. Kr. Jadwigi w Siedlcach	26	45	29	24
25	Państw. Lic. i Gimn. im. Żółkiewskiego w Siedlcach	19	13	13	24
26	Państw. Lic. i Gimn. im. B. Prusa w Siedlcach	21	18	38	49
27	Pryw. Męskie Gimn. Biskupie w Siedlcach	–	6	4	6
28	Państw. Lic. i Gimn. w Szczebrzeszynie	–	26	19	21
29	Państw. Lic. i Gimn. im. B. Głowackiego w Tomaszowie	–	–	–	30
30	Państw. Lic. i Gimn. w Włodawie	–	4	8	13
31	Samorz. Lic. i Gimn. w Zakrzówku	–	–	–	11
32	Państw. Lic. i Gimn. im. M. Konopnickiej w Zamościu	18	8	–	–
33	Państw. Lic. i Gimn. im. J. Zamojskiego w Zamościu	18	27	92	44
	Razem	370	558	606	724

²⁰ WAPL, KOSL, 208, Wykazy imienne absolwentów liceów ogólnokształcących za lata 1944–1948.

poważnie zubożona i odczuwała dotkliwie braki wykształconych pracowników. Na pełne pokrycie potrzeb należało jednak czekać dość długo. W roku szkolnym 1944/45 jedynie 17 szkół przeprowadziło egzaminy dojrzałości dla niewielkiej zresztą liczby uczniów, którym okupacja nie pozwoliła na ukończenie szkoły. Nieco korzystniejsza sytuacja wystąpiła w drugim roku nauki, a znaczniejsza poprawa uwidoczniła się dopiero w trzecim i czwartym. Jako moment korzystny warto podkreślić, że kończący szkołę reprezentowali różnorodne zainteresowania. Prowadzono klasy ukierunkowane (humanistyczne, matematyczno-fizyczne, przyrodnicze), które pozwalały na rozwijanie indywidualnych zainteresowań. Liczba absolwentów szkoły ogólnokształcącej w stosunku do liczby uczniów w liceach była bardzo wysoka. Mimo prawie zupełnego braku podręczników, znikomego wyposażenia szkół w środki dydaktyczne i poważnych luk w opanowaniu materiału młodzież wykazywała ogromny zapał do nauki. Występujące niedostatki nadrabiała poważnym traktowaniem obowiązków i wielką pracowitością. Tylko nieliczni nie kończyli nauki w wymaganym terminie. W grudniu 1948 roku kuratorium dokonało oceny efektywności szkolnictwa ogólnokształcącego za okres czterech lat szkolnych. Szkoły nadesłały pełne wykazy imienne absolwentów, z których wynika, że w omawianym czterolecu ukończyło szkołę średnią i uzyskało świadectwa dojrzałości łącznie 2258 uczniów. Liczby absolwentów w poszczególnych szkołach przedstawia tab. 5.

Interesująco przedstawiało się zagadnienie składu społecznego uczniów średniego szkolnictwa ogólnokształcącego. Zajmowano się nim wielokrotnie. Po raz pierwszy analizy na tym odcinku dokonano 15 października 1944 roku a więc w okresie, gdy trwał jeszcze nabór uczniów. Mimo że nie były to dane pełne, świadczyły jednak o prawidłowości w realizacji upowszechnienia i demokratyzacji szkolnictwa. W świetle zestawień liczbowych służących do wykonania wyliczeń stosunkowych okazało się m. in., że 40% uczniów było pochodzenia chłopskiego, 7% robotników rolnych i folwarcznych oraz 25% inteligencji pracującej i funkcjonariuszy państwowych.²¹ Po upływie pełnych trzech lat szkolnych dokonano ponownej oceny zagadnienia w oparciu o kompletne zestawienia liczbowe. Sporządzone wyliczenia procentowe dawały pełny obraz zagadnienia za ten okres.

Zdecydowana większość uczniów wywodziła się (co prezentuje tab. 5) ze środowiska wiejskiego, co jest zrozumiałe, jeśli weźmie się pod uwagę rolniczy charakter regionu. Niska była stosunkowo liczba uczniów pochodzących ze środowiska robotniczego, ponieważ przy minimalnym uprzemysłowieniu województwa klasa robotnicza nie stanowiła jeszcze znaczącej grupy społecznej. Znaczną popularnością szkoła ogólnokształcąca cieszyła się w środowisku rzemieślniczym i wśród inteligencji pracującej, a więc podobnie jak w okresie przedwojennym.

Istotnym problemem stało się od początku zapewnienie młodzieży niezamożnej odpowiednich warunków materialnych umożliwiających kontynuację nauki, tym bardziej, że często wiązało się to z koniecznością zamieszkania poza domem rodzinnym i dodatkowymi wydatkami. Administracja szkolna znając problem próbowała łagodzić trudno-

²¹ *Ibid.*, Uczniowie średniego szkolnictwa ogólnokształcącego wg pochodzenia społecznego.

Tab. 6. Pochodzenie społeczne uczniów szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w procentach w latach 1944/45–1946/47²²Social backgrounds of grammar school pupils (given in %) in the years 1944/45 – 1946/47²²

Rodzice uczniów	Rok Szkolny		
	1944/45	1945/46	1946/47
Rolnicy	35,0	37,6	38,2
Robotnicy	5,9	3,7	4,3
Rzemieślnicy	12,7	12,4	12,8
Kupcy	7,1	5,4	5,2
Funkcjonariusze państwowi	21,0	21,9	21,0
Inteligencja pracująca	12,5	9,9	8,0
Inne	5,8	9,1	1,5

ści przez uruchamianie burs i internatów równocześnie ze szkołami. Już w połowie listopada 1944 roku Kuratorium informowało Resort Oświaty, że przy 14 szkołach funkcjonują internaty z liczbą 677 wychowanków.²³ W miarę upływu czasu następowała dalsza poprawa. W roku szkolnym 1945/46 istniało 17 internatów z liczbą 724 wychowanków, w 1946/47 20 internatów i 1054 wychowanków a w 1947/48 – 23 internaty i 1233 młodzieży.²⁴ Oprócz tego niewielka liczba uczniów szkół ogólnokształcących korzystała z burs międzyszkolnych. Przy porównaniu ogólnej liczby uczniów i mieszkających w internatach okazuje się, że zdołano zapewnić w nich miejsca jedynie minimalnej części, w poszczególnych latach odpowiednio: 1944/45 – 5,6%, 1945/46 – 4,3%, 1946/47 – 6,6%, 1947/48 – 7,9%.

Inną, bardzo istotną formą pomocy materialnej stały się stypendia. Na tym odcinku znacznej pomocy udzieliła Wojewódzka Rada Narodowa, która na swym plenarnym posiedzeniu w dniach 13–14 października 1944 r. stwierdziła, że:

[...] do zadań WRN przy ścisłej współpracy z radami niższego stopnia przypadnie jeszcze jeden obowiązek, a mianowicie umożliwienie młodzieży oraz dzieciom żołnierzy podziemia nie tylko dokończenia się, lecz zapewnienia ciągłości w dalszej nauce. Tym celom sprostać może postawiona na szerokiej skali akcja stypendialna samorządów wszystkich stopni. WRN wzywa wszystkie podległe jej rady do zapewnienia potrzebnych kredytów w swoich budżetach na ten cel począwszy od 1944/45 roku dla dzieci rolników²⁵ zasłużonych przede wszystkim w pracach konspiracyjnych, bądź służących w wojsku polskim.

²² AAN, PKWN, mikr. nr 24 298, XIV/6.

²³ WAPL, KOSL, 199-200, Internaty i bursy dla młodzieży średnich szkół ogólnokształcących.

²⁴ *Ibid.*, WRN, 39, K. 40-41.

²⁵ *Ibid.*, k. 93.

Po roku czasu do sprawy tej powrócono ponownie. Na posiedzeniu plenarnym 19 grudnia 1945 roku, przychylając się do wniosku Komisji Kulturalno-Oświatowej, podjęto uchwałę o treści następującej:

[. . .] w celu udostępnienia niezamożnej a zdolnej młodzieży kształcenia się Wojewódzka Rada Narodowa uchwała 10 stypendiów dla studentów od WRN. Jednocześnie Wojewódzka Rada Narodowa zaleca powiatowym i gminnym radom narodowym, aby w budżetach swych na rok 1946/47 przewidziały odpowiednie sumy: powiatowe rady narodowe na 5 do 10 stypendiów dla uczniów szkół średnich a gminne rady narodowe na 3 takie stypendia.²⁶

Niezwykle korzystna atmosfera w radach i podejmowane przez nie uchwały świadczyły o dobrych intencjach. Realizacja podjętych wniosków pozostawała często w sferze życzeń, bowiem zdecydowana większość rad odczuwała poważne trudności finansowe i mimo najlepszych chęci nie miała możliwości wywiązania się z podjętych przez siebie uchwał. Pewnymi środkami na stypendia dysponowała również administracja szkolna, ale i one były skromne, często jeszcze uszczuplane w trakcie realizacji. Między innymi na czwarty kwartał 1945 roku preliminarz Kuratorium przewidywał na ten cel 699 tys. zł, a zrealizowano tylko 45 tys. zł, tj. 6,6% preliminowanej sumy. W roku szkolnym 1946/47 ze stypendiów korzystało 646 uczniów; niezwykle mało w stosunku do istniejących potrzeb.²⁷ Trudna sytuacja ekonomiczna kraju nie pozwoliła na zapewnienie pomocy materialnej wszystkim potrzebującym. Wykorzystując otrzymane środki umożliwiono jednak najbiedniejszym kontynuację rozpoczętej nauki.

W pracy wychowawczej z młodzieżą szkół ogólnokształcących dużą wagę przywiązywano do rozwijania różnych form życia organizacyjnego. Jak wynika z różnych relacji, największą popularnością wśród młodzieży cieszył się Związek Harcerstwa Polskiego. Prawie zupełny brak materiałów źródłowych nie pozwala na szersze i dokładniejsze przedstawienie stanu organizacyjnego i roli, jaką spełniał ZHP w społeczności szkolnej. Od początku rozwijały się również w szkołach organizacje o charakterze politycznym, choć należy stwierdzić, że liczba członków w tych organizacjach w stosunku do ogółu młodzieży była niewielka. Po trzech latach pracy Kuratorium dokonało podsumowania stanu organizowania młodzieży, a wyniki – nawet chyba nieco zawyżone – okazały się nader skromne.

Tab. 7. Członkowie organizacji młodzieżowych w szkołach ogólnokształcących w latach 1944/45–1946/47²⁸

Membership of youth organizations in grammar schools in the years 1944/45–1946/47²⁸

Organizacja	Liczba członków		
	1944/45	1945/46	1946/47
ZWM	60	80	200
OMTUR	40	30	50
ZMW "Wici"	200	280	350
ZMD	–	–	8

²⁶ *Ibid.*, KOSL, 198, Dezyderaty średniego szkolnictwa ogólnokształcącego.

²⁷ *Ibid.*, 200, Sprawozdanie z działalności średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w roku szkolnym 1946/47 (stypendia).

²⁸ *Ibid.*, Członkowie organizacji młodzieżowych.

Rozwój organizacji młodzieżowych pozostawał w ścisłym związku ze środowiskiem, w którym funkcjonowała szkoła. W Lublinie, gdzie istniały tradycje robotnicze, działały ZMW i OMTUR, natomiast w szkołach wiejskich ciągle żywe były tradycje wiciowe. Pewien wpływ na niski stopień zorganizowania młodzieży miało niezbyt precyzyjne ustalenie zasad przynależności. Jeszcze w roku szkolnym 1946/47 stwierdzano, że nie jest dostatecznie jasna sprawa, czy młodzież szkolna powyżej 16 lat może należeć do kół pozaszkolnych organizacji młodzieży demokratycznej w tych wypadkach, gdy nie można ich stworzyć z powodu małej liczby kandydatów koła szkolnego.²⁹

Podstawowym zagadnieniem decydującym o pracy szkół były sprawy kadrowe. Od zapewnienia pełnej obsady osobowej i dostosowania kwalifikacji nauczycieli do występujących potrzeb zależał całokształt pracy szkolnictwa. W ciągu czterolecia problem ten wysuwał się na czoło w działalności administracji szkolnej, wymagał systematycznego śledzenia i zmuszał do podejmowania odpowiednich decyzji.

Zagadnienie kwalifikacji nauczycieli szkolnictwa ogólnokształcącego należy rozpatrywać w trzech różnych przedziałach: państwowym, prywatnym i obu łącznie. Generalnie traktując, w całym dziale tego szkolnictwa w ciągu dwu pierwszych lat ponad 1/3 stanowili nauczyciele niekwalifikowani, w dwu następnych stan ten jeszcze się pogorszył i w roku szkolnym 1947/48 wzrósł do 40%. Wynikało to zarówno z faktu emigracji części nauczycieli na ziemię zachodnie, jak też występowania z zawodu (w roku szkolnym 1946/47 – 46 osób)³⁰ i koniecznością zatrudniania na ich miejsce osób nowych, najczęściej bez wymaganych kwalifikacji. Sytuacja na Lubelszczyźnie w tym zakresie potwierdzała tendencje ogólnokrajowe, przy czym ogólne procesy wystąpiły jeszcze ostrzej aniżeli w całej Polsce (w 1945 roku nauczyciele niekwalifikowani w szkolnictwie ogólnokształcącym w całym kraju stanowili 31%, a w roku szkolnym 1948/49 – 35%).³¹

Porównanie kwalifikacji nauczycieli w szkołach państwowych i prywatnych na Lubelszczyźnie wypada zdecydowanie na korzyść tych pierwszych. W szkołach państwowych, w zależności od roku szkolnego niekwalifikowani stanowili od 27% do 31%, podczas gdy w prywatnych odpowiednio od 43% do 55%. Decydował o tym już start w pierwszym roku działalności poszczególnych szkół; państwowe wznowiły swoją pracę głównie w oparciu o przedwojenną kadrę, natomiast większość spośród prywatnych rozpoczynała funkcjonowanie od podstaw. Przy ogólnym braku inteligencji zapewnienie szkołom kadr o pełnym przygotowaniu nie było możliwe.

Powyższe uwagi dotyczyły nauczycieli pełnozatrudnionych. Niezależnie od tego zjawiskiem powszechnym w tym okresie stało się zatrudnianie znacznej liczby osób dochodzących, pozostających tylko na godzinach zleconych. Zwraca uwagę fakt, że zdecydowanie więcej nauczycieli dochodzących zatrudniano w szkołach prywatnych (35 – 60% w stosunku do pełnozatrudnionych). W roku szkolnym 1944/45 w szkołach prywatnych zatrudniono ogółem 132 nauczycieli dochodzących, w tym 58 o pełnych kwalifikacjach, tj. 44% i 74 bez kwalifikacji, tj. 56%. W dwu następnych latach szkolnych sytuacja jeszcze bardziej się pogorszyła, bowiem w roku 1945/46 zatrudniono 159 nauczycie-

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*. Dopyty i odpływy nauczycieli w średnich szkołach ogólnokształcących.

31 M. P e c h e r s k i, Szkoła ogólnokształcąca w Polsce Ludowej, Wrocław 1970, s. 106.

Tab. 8. Kwalifikacje nauczycieli w szkołach średnich ogólnokształcących
Qualifications of grammar school teachers

Rok szkolny	Ogółem				Szkoły państwowe				Szkoły prywatne						
	Razem	Kwalifikowani		Niekwalifikowani		Razem	Kwalifikowani		Niekwalifikowani		Razem	Kwalifikowani		Niekwalifikowani	
		Liczba	%	Liczba	%		Liczba	%	Liczba	%		Liczba	%	Liczba	%
1944/45	612	404	66	208	34	351	256	73	95	27	261	148	57	113	43
1945/46	687	442	66	245	34	378	267	71	111	29	309	175	57	134	43
1946/47	671	409	61	262	39	392	277	71	115	29	279	132	47	147	53
1947/48	674	402	60	272	40	416	285	69	131	31	258	117	45	141	55

Tab. 9. Szkoły średnie ogólnokształcące – państwowe; oddziały i uczniowie
State grammar schools – forms and pupils

Miejscowość	Szkoła	1944/45						1945/46						1946/47						1947/48					
		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum	
		Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.
Biała Podl.	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J.I. Kraszewskiego	11	368	9	330	2	38	13	494	11	460	2	34	12	432	9	368	3	64	11	439	9	354	2	85
Biała Podl.	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. E. Plater	10	355	8	318	2	37	13	455	11	425	2	30	12	362	9	319	3	43	11	372	9	307	2	65
Leśna Podl.	Państwowe Gimnazjum	6	222	6	222	—	—	7	258	7	258	—	—	6	232	6	232	—	—	—	—	—	—	—	—
Biłgoraj	Państwowe Gimnazjum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	351	11	351	—	—	11	344	8	282	3	62
Chełm	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Czarnieckiego	10	277	8	256	2	21	13	440	11	416	2	24	14	405	11	348	3	57	13	451	11	384	2	67
Chełm	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Kr. Jadwigi	10	326	9	316	1	10	13	450	11	423	2	27	13	436	10	382	3	54	13	487	11	410	2	77
Hrubieszów	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Staszica	10	373	8	329	2	44	12	441	10	384	2	57	9	278	8	239	1	39	9	311	7	281	2	30
Krasnystaw	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Wł. Jagiełły	14	474	13	461	1	13	14	530	13	508	1	22	14	482	12	445	2	37	12	476	10	434	2	42
Janów	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	267	7	248	1	19
Kraśnik	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	343	10	323	1	20	10	338	8	309	2	29
Lubartów	Państwowe Gimnazjum i Liceum	6	167	6	167	—	—	10	295	9	287	1	8	10	362	8	309	2	53	11	344	9	311	2	33
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Staszica	11	288	8	260	3	28	13	389	10	339	3	50	12	404	9	350	3	54	13	515	11	460	2	55
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Unii Lubelskiej	11	276	9	254	2	22	13	368	12	348	1	20	10	395	8	356	2	39	15	618	10	488	5	130
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Zamoyskiego	11	367	9	324	2	43	12	560	10	498	2	62	11	505	8	438	3	67	12	506	9	371	3	135
Łuków	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. T. Kościuszki	9	290	7	263	2	27	10	325	8	298	2	27	9	438	7	402	2	36	11	396	8	336	3	60
Milanów	Państwowe Gimnazjum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	136	4	129	1	7	6	205	6	205	—	—
Opole	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	341	9	341	—	—	9	357	8	337	1	20
Puławy	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. A. Czartoryskiego	10	363	9	355	1	8	16	548	14	508	2	40	14	496	11	420	3	76	14	493	10	400	4	93
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Kr. Jadwigi	15	458	10	384	5	74	21	617	15	534	6	83	17	610	14	525	3	85	16	593	13	518	3	75
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. B. Prusa	11	317	8	262	3	55	14	369	10	311	4	58	14	370	11	289	3	81	13	391	9	290	4	101
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. het. Żółkiewskiego	6	150	4	109	2	41	7	211	5	179	2	32	7	222	5	172	2	50	8	312	6	246	2	66
Szczepietów	Państwowe Gimnazjum i Liceum	8	259	8	259	—	—	12	408	11	385	1	23	9	354	7	309	2	45	—	—	—	—	—	—
Tomaszów	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. B. Głowackiego	8	262	8	262	—	—	12	404	11	385	1	19	10	408	9	377	1	31	10	439	8	380	2	59
Włodawa	Państwowe Gimnazjum i Liceum	8	257	7	250	1	7	9	284	7	268	2	16	8	270	6	235	2	35	7	201	5	177	2	24
Zamość	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. M. Konopnickiej	14	490	12	462	2	28	15	520	13	501	2	19	13	466	13	466	—	—	13	502	12	474	1	28
Zamość	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Zamoyskiego	13	454	11	401	2	53	14	525	11	450	3	75	14	490	10	397	4	93	13	569	9	419	4	150
Razem		212	6793	176	6244	36	549	263	8891	220	8165	43	726	274	9588	225	8522	49	1066	269	9926	213	8421	56	1505

Tab. 10. Szkoły średnie ogólnokształcące – państwowe – nauczyciele
State grammar schools – teachers

Miejscowość	Szkoła	1944/45			1945/46			1946/47			1947/48		
		Ogółem.	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem.	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem.	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem.	Kwalifik.	Nie kwalifik.
Biała Podl.	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J.I. Kraszewskiego	19	14	5	16	12	4	17	12	5	19	14	5
Biała Podl.	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. E. Piłater	12	7	5	19	9	10	11	11	—	15	10	5
Leśna Podl.	Państwowe Gimnazjum	6	4	2	7	3	4	7	2	5	—	—	—
Biłgoraj	Państwowe Gimnazjum	—	—	—	—	—	—	11	3	8	14	4	10
Chełm	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Czarnieckiego	17	12	5	19	13	6	22	20	2	22	20	2
Chełm	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Kr. Jadwigi	18	12	6	22	11	11	18	11	7	18	12	6
Hrubieszów	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Staszica	18	9	9	19	9	10	16	10	6	17	11	6
Krasnystaw	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Wł. Jagiełły	21	11	10	19	14	5	19	10	9	21	10	10
Janów	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	4	5
Kraśnik	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	11	6	5	14	6	8
Lubartów	Państwowe Gimnazjum i Liceum	13	10	3	12	8	4	15	9	6	18	11	7
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. St. Staszica	16	13	3	22	16	6	19	18	1	23	18	5
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Unii Lubelskiej	17	15	2	19	17	2	24	19	5	22	19	3
Lublin	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Zamoyskiego	18	15	3	24	20	4	23	22	1	26	22	4
Łuków	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. T. Kościuszki	21	12	9	15	8	7	14	8	6	17	9	8
Milanów	Państwowe Gimnazjum	—	—	—	—	—	—	6	3	3	8	3	5
Opole	Państwowe Gimnazjum i Liceum	—	—	—	—	—	—	11	7	4	15	10	5
Puławy	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. A. Czartoryskiego	19	16	3	23	16	7	21	17	4	18	12	6
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Kr. Jadwigi	27	23	4	27	23	4	23	21	2	21	19	2
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. het. Żółkiewskiego	18	16	2	17	16	1	17	17	—	20	16	4
Szczebrzeszyn	Państwowe Gimnazjum i Liceum	15	10	5	16	13	3	9	8	1	12	10	2
Tomaszów	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. B. Głowackiego	15	9	6	15	8	7	16	5	11	—	—	—
Siedlce	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. B. Prusa	11	9	2	14	12	2	15	11	4	16	11	5
Włodawa	Państwowe Gimnazjum i Liceum	10	6	4	14	7	7	13	4	9	10	5	5
Zamość	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. M. Konopnickiej	20	14	6	18	11	7	15	9	6	19	12	7
Zamość	Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Zamoyskiego	20	19	1	21	21	—	19	14	5	22	16	6
	Razem	351	256	95	378	267	111	392	277	115	416	285	131

Źródło: WAPL, KOSL 198, 200

Tab. 11. Szkoły średnie ogólnokształcące - prywatne - oddziały i uczniowie
Private grammar schools - forms and pupils

Powiat	Szkoła	1944/45						1945/46						1946/47						1947/48					
		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum	
		Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.
Biała Podl.	Janów Podl. Samorządowe Gimnazjum	1	34	1	34	-	-	3	81	3	81	-	-	3	59	3	59	-	-	3	63	3	63	-	-
	Terespol Samorządowe Gimnazjum	5	163	5	163	-	-	5	163	5	163	-	-	4	145	4	145	-	-	3	144	3	144	-	-
Biłgoraj	Biłgoraj Prywatne Gimn. i Liceum T-wa Szk. Śred.	9	261	8	232	1	29	11	263	9	236	2	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Józefów Samorządowe Gimnazjum GRN	1	33	1	33	-	-	2	62	2	62	-	-	2	35	2	35	-	-	3	47	3	47	-	-
Hrubieszów	Bełż Prywatne Gimnazjum GRN	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	77	4	77	-	-	3	63	3	63	-	-
	Horodło Samorządowe Gimnazjum Koed. im. Kr. Jadwigi	1	20	1	20	-	-	2	50	2	50	-	-	2	49	2	49	-	-	3	83	3	83	-	-
Kraśnik	Janów Koed. Gimn. T-wa Szkoły Średniej	6	221	6	201	1	20	8	312	7	293	1	19	8	263	7	250	1	13	-	-	-	-	-	-
	Kraśnik Pryw. Gimn. i Lic. T-wa Szkoły Średniej	9	268	8	243	1	25	11	347	9	329	2	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Krysnystaw	Urzędów Prywatne Gimnazjum ZNP	-	-	-	-	-	-	5	149	5	149	-	-	5	130	5	130	-	-	3	160	3	160	-	-
	Zaklików Koed. Gimn. T-wa Szkoły Średniej	7	155	7	155	-	-	6	146	6	146	-	-	4	128	4	128	-	-	5	127	4	119	1	8
Lublin m.	Zakrzówek Prywatne Gimnazjum im. St. Żeromskiego	6	109	6	109	-	-	7	166	7	166	-	-	6	176	5	167	1	9	5	155	4	144	1	11
	Tarnogóra Samorządowe Gimnazjum GRN	6	126	5	120	1	6	6	125	6	125	-	-	5	105	5	105	-	-	4	99	4	99	-	-
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. Żeńskie im. W. Arciszowej	10	378	8	333	2	45	13	534	11	496	2	38	14	478	11	427	3	51	9	432	6	344	3	88
	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. Męskie im. St. Batorego	4	69	4	69	-	-	4	132	4	132	-	-	5	134	4	120	1	14	6	136	4	106	2	30
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimnazjum i Liceum Biskupie	8	75	8	75	-	-	8	116	7	112	1	4	4	114	3	92	1	22	4	159	3	150	1	9
	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. ŚS Kanoniczek	8	231	7	216	1	15	8	277	7	270	1	7	8	320	6	298	2	22	10	314	7	263	3	51
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. Żeńskie im. Kunickiego	-	-	-	-	-	-	2	17	2	17	-	-	9	276	9	276	-	-	3	78	2	63	1	15
	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. M. Sobolewskiej	5	209	5	209	-	-	6	270	6	270	-	-	7	270	6	255	1	15	8	264	6	237	2	27
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimnazjum i Lic. ŚS Urszulanek	17	689	15	554	2	135	16	729	14	649	2	80	12	628	9	539	3	89	13	556	9	432	4	124
	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. im. A i J. Vetterów	2	177	2	177	-	-	3	258	3	258	-	-	7	271	6	245	1	26	8	272	6	226	2	46
Lublin p.	Bełżyce Prywatne Gimnazjum Koed. GRN	2	88	2	88	-	-	3	103	3	103	-	-	3	74	3	74	-	-	-	-	-	-	-	-
	Brychawa Samorządowe Gimn. Koed. im. Kwiatkowskiego	5	136	5	136	-	-	6	158	6	158	-	-	4	98	4	98	-	-	4	100	3	85	1	15
Lublin p.	Krzyszów Prywatne Gimnazjum GRN	3	61	3	61	-	-	5	85	5	85	-	-	5	94	5	94	-	-	5	145	3	110	2	35
	Łączna Prywatne Gimnazjum MRN	-	-	-	-	-	-	2	60	2	60	-	-	2	47	2	47	-	-	3	62	3	62	-	-

Powiat	Szkoła	1944/45				1945/46				1946/47				1947/48												
		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum		Ogółem		Gimnazjum		Liceum								
		Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.	Oddz.	Ucz.							
Lublin	Miejów Prywatne Gimnazjum GRN	4	56	4	56	—	—	5	104	5	104	—	—	4	98	3	91	1	7	4	83	3	72	1	11	
	Ratoszyn Prywatne Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	93	2	93	—	—	4	76	4	76	—	—	
Łuków	Adamów Samorządowe Gimnazjum GRN	1	32	1	32	—	—	4	120	4	120	—	—	3	133	3	133	—	—	3	93	3	93	—	—	
	Stoczek Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	4	127	4	127	—	—	4	141	4	141	—	—	3	104	3	104	—	—	
Puławy	Garbów Samorządowe Gimn. Ogóln. PRN	6	107	5	96	1	11	6	142	6	142	—	—	4	145	4	145	—	—	4	150	4	150	—	—	
	Kazimierz n/Wisłą Prywatne Gimn. MNR	—	—	—	—	—	—	2	42	2	42	—	—	2	46	2	46	—	—	2	49	2	49	—	—	
Radzyń	Nałęczów Pryw. Gimn. Koed. Naucz. Spółdz.Pracy	6	139	6	139	—	—	5	148	5	148	—	—	4	95	4	95	—	—	4	168	3	138	1	30	
	Opole Prywatne Gimnazjum im. A.Mickiewicza	7	257	7	257	—	—	10	391	10	391	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Komarówka Pryw. Gimn. Koed. Spółdz. Oświatowej	8	194	8	194	—	—	7	211	7	211	—	—	4	125	3	117	1	8	4	66	3	59	1	7	
	Milanów Prywatne Gimnazjum Koed.	—	—	—	—	—	—	5	170	5	170	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Międzyrzec Prywatne Gimnazjum Koed.	4	132	4	132	—	—	6	217	6	217	—	—	6	204	6	204	—	—	6	192	5	177	1	15	
Siedlce	Radzyń Gimn. Ogóln. Spółdz. Oświatowej	—	—	—	—	—	—	6	208	5	187	1	21	6	164	5	152	1	12	4	166	3	152	1	14	
	Suchowola Prywatne Gimnazjum GRN	2	35	2	35	—	—	3	48	3	48	—	—	2	50	2	50	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Siedlce Prywatne Męskie Gimn. Biskupie	3	43	3	43	—	—	6	130	5	126	1	4	7	150	6	138	1	12	7	179	6	165	1	14	
Tomaszów	Łosice Miejskie Gimnazjum Ogóln. MRN	7	200	7	200	—	—	7	215	7	215	—	—	5	116	5	116	—	—	4	170	3	162	1	8	
	Mordy Miejskie Koed. Gimnazjum Ogóln.	4	60	4	60	—	—	5	101	5	101	—	—	3	92	3	92	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Tyszowce Samorządowe Gimn. im. St. Czarnieckiego	4	169	4	169	—	—	5	185	5	185	—	—	5	178	4	162	1	16	4	178	3	138	1	40	
Włodawa	Uhnów Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	5	102	4	77	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
	Ostrów Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	2	50	2	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Zamość	Parczew Gimn. i Lic. Koed. T-wa Szkoły Śred.	7	267	7	267	—	—	9	278	9	278	—	—	7	224	6	210	1	14	6	218	5	190	1	28	
	Wisznice Prywatne Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	84	3	84	—	—	4	145	4	145	—	—	
	Radczyca Prywatne Gimnazjum OO Bernardynów	3	76	3	76	—	—	6	161	6	161	—	—	6	175	6	175	—	—	6	151	6	151	—	—	
	Razem	171	5270	161	4984	10	286	250	7753	236	7510	14	243	200	6284	180	5954	20	330	174	5647	142	5021	32	626	

Tab.12. Szkoły średnie ogólnokształcące prywatne – nauczyciele
Private grammar schools – teachers

Powiat	Szkoła	1944/45			1945/46			1946/47			1947/48		
		Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.
Biała Podlaska	Janów Podl. Samorządowe Gimnazjum GRN	4	3	1	4	2	2	3	2	1	6	2	4
	Terespol Samorządowe Gimnazjum GRN	7	5	2	7	5	2	3	1	2	4	1	3
Biłgoraj	Biłgoraj Prywatne Gimnazjum i Liceum T-wa Szk.Śred.	14	7	7	15	9	6	—	—	—	—	—	—
	Józefów Samorządowe Gimnazjum GRN	3	2	1	3	2	1	3	1	2	5	1	4
Hrubieszów	Bełż Prywatne Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	4	4	—	5	3	2
	Horodło Samorządowe Gimn.Koed.im. Kr. Jadwigi	1	—	1	1	—	1	2	—	2	5	1	4
Kraśnik	Janów Koed. Gimn. T-wa Szkoły Średniej	10	3	7	11	4	7	10	6	4	—	—	—
	Kraśnik Prywatne Gimn. i Liceum T-wa Szk. Śred.	15	9	6	14	10	4	—	—	—	—	—	—
Kryśnyśław	Urzędów Prywatne Gimnazjum ZNP	—	—	—	4	1	3	6	2	4	4	1	3
	Zaklików Koed. Gimn. T-wa Szkoły Średniej	8	4	4	7	2	5	7	1	6	4	1	3
Lublin m.	Zakrzówek Prywatne Gimnazjum im St.Zeromskiego	11	4	7	11	5	6	5	2	3	4	1	3
	Tarnogóra Samorządowe Gimnazjum GRN	9	1	8	4	1	3	5	2	3	4	2	2
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. Żeńskie W. Arciszowej	12	8	4	16	11	5	13	6	7	26	15	11
	Lublin Prywatne Gimn. Męskie im. St. Batorego	5	3	2	4	3	1	8	8	—	14	8	6
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimnazjum Biskupie	7	7	—	9	9	—	10	6	4	6	4	2
	Lublin Prywatne Gimn. i Liceum SS Kanoniczek	16	10	6	13	7	6	20	14	6	17	12	5
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. Żeńskie im. Kunickiego	—	—	—	7	3	4	14	5	9	10	3	7
	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. im. M. Sobolewskiej	10	9	1	7	6	1	13	7	6	11	5	6
Lublin p.	Lublin Prywatne Gimn. i Lic. SS Urszulanek	23	20	3	19	19	—	17	12	5	14	10	4
	Lublin Prywatne Gimnazjum im. A i J. Vetterów	7	4	3	7	4	3	7	6	1	9	5	4
Lublin p.	Bełżyce Prywatne Gimnazjum Koed. GRN	4	1	3	4	—	4	4	—	4	—	—	—
	Bychawa Samorządowe Gimn. Koed. im. Kwiatkowskiego	8	4	4	9	2	7	9	2	7	6	2	4
Lublin p.	Krzczonów Prywatne Gimnazjum GRN	2	1	1	6	2	4	6	2	4	1	1	—
	Łęczna Prywatne Gimnazjum MRN	—	—	—	2	2	—	—	—	—	4	2	2

cd. Tab. 12

Powiat	Szkoła	1944/45			1945/46			1946/47			1947/48		
		Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.	Ogółem	Kwalifik.	Nie kwalifik.
Lublin	Milejów Prywatne Gimnazjum GRN	6	4	2	8	3	5	5	3	2	6	3	3
	Ratoszyn Prywatne Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	3	1	2	9	2	7
Łuków	Adamów Samorządowe Gimnazjum GRN	6	3	3	7	4	3	6	1	5	4	1	3
	Stoczek Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	4	2	2	4	1	3	2	1	1
Puławy	Garbów Samorządowe Gimnazjum Ogóln. PRN	5	5	—	6	5	1	4	4	—	4	3	1
	Kazimierz n/Wisłą Prywatne Gimnazjum MRN	—	—	—	2	1	1	7	3	4	8	2	6
Radzyń	Nałęczów Pryw. Gimn. Koed. Naucz. Spółdz. Pracy	9	3	6	10	6	4	9	4	5	5	3	2
	Opole Prywatne Gimnazjum im. A. Mickiewicza	7	3	4	9	2	7	—	—	—	—	—	—
Radzyń	Komarówka Pryw. Gimn. Koed. Spółdz. Oświatowej	5	4	1	5	1	4	8	1	7	1	1	—
	Milanów Prywatne Gimnazjum Koed.	—	—	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—
Radzyń	Międzyrzec Prywatne Gimnazjum Koed.	—	—	—	—	—	—	3	—	3	12	3	9
	Radzyń Gimnazjum Ogóln. Spółdz. Oświatowej	—	—	—	9	7	2	10	3	7	10	3	7
Siedlce	Suchowola Prywatne Gimnazjum MRN	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—
	Siedlce Prywatne Męskie Gimnazjum Biskupie	7	5	2	9	6	3	11	7	4	10	6	4
Tomaszów	Łosice Miejskie Gimnazjum Ogóln.	8	4	4	8	4	4	7	4	3	2	1	1
	Mordy Miejskie Koed. Gimnazjum Ogóln.	6	3	3	4	1	3	3	2	1	—	—	—
Włodawa	Tyszowce Samorządowe Gimnazjum im.St.Czarnieckiego	5	3	2	6	5	1	6	3	3	6	3	3
	Uhnów Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	6	5	1	—	—	—	—	—	—
Zamość	Ostrów Samorządowe Gimnazjum GRN	—	—	—	6	2	4	—	—	—	—	—	—
	Parczew Gimn. Koed. T-wa Szkoły Średniej	14	1	13	14	2	12	9	3	6	6	2	4
Zamość	Wisznice Prywatne Gimnazjum GRN	—	—	—	—	—	—	6	1	5	5	1	4
	Radecznica Prywatne Gimnazjum OO Bernardynów	7	5	2	7	5	2	9	2	7	9	2	7
Razem		261	148	113	309	175	134	279	132	147	258	117	141

li dochodzących, spośród których 67 (42%) posiadało kwalifikacje, natomiast 92 (58%) nie mogło wykazać się wymaganym cenzusem, a w roku 1946/47 na 184 nauczycieli tylko 72 (39%) stanowili kwalifikowani, natomiast 112 (61%) kwalifikacji nie posiadało. Dla porównania w szkołach państwowych w roku szkolnym 1946/47 zatrudniono 73 nauczycieli dochodzących, spośród których 23 (32%) posiadało kwalifikacje, natomiast 50 (68%) ich nie posiadało.³²

Przytoczone dane świadczą o znacznie większych trudnościach kadrowych szkół prywatnych niż państwowych, co powodowało, że w tych pierwszych zatrudniano często z konieczności nauczycieli bez wymaganych kwalifikacji. Zatrudniani dla realizacji godzin zleconych wywodzili się z innych szkół średnich (podejmowali dodatkowe zatrudnienie), ze szkół podstawowych (stanowili podstawową grupę i prawie wszyscy nie posiadali kwalifikacji) oraz specjalności z innych działów gospodarki narodowej. Efektywność pracy nauczycieli dochodzących była mniejsza aniżeli etatowych, co wynikało zarówno z mniej ścisłych związków ze szkołą, jak też z przeciążenia nadmiarem obowiązków.

Warunki pracy nauczycieli szkolnictwa ogólnokształcącego były równie trudne jak innych działów. Przede wszystkim dawało się we znaki niskie uposażenie i trudności aprowizacyjne, które szczególnie dotkliwie występowały w miastach (w ośrodkach wiejskich można było liczyć na pomoc samorządu i rodziców). Wedle oceny Kuratorium „przeciętny nauczyciel, mający pełną ilość godzin etatowych bez nadliczbowek zarabia . . . , co przy dzisiejszych cenach rynkowych nie wystarcza na utrzymanie jednej osoby/nie mówiąc o rodzinie. Cena 80 zł za godzinę nadliczbową wobec kilkuset złotych płatnych za godzinę lekcji prywatnych sprawia, że nauczyciele nie mogą podejmować się nadliczbowek, co odbija się na szkolnictwie i jego poziomie”. Dążąc do poprawy sytuacji „nauczyciel powinien być wynagradzany w wysokości zarobków najwyższej normy pracowników o odpowiednim wkładzie wykształcenia i pracy, dyrektor powinien być wynagradzany o 50% wyżej od nauczyciela tej samej kategorii”.³³

Mimo trudności materialnych i przeciążenia nadmiarem obowiązków zawodowych wielu dyrektorów i nauczycieli szkolnictwa ogólnokształcącego podejmowało rozliczną działalność społeczną. We wsiach i osadach wszelkie uroczystości państwowe i lokalne odbywały się przy bardzo czynnym udziale młodzieży i nauczycieli. Powszechny był udział nauczycieli w różnego rodzaju organizacjach masowych. Siedmiu dyrektorów aktywnie uczestniczyło w pracach rad różnych szczebli (Michał Bojarczuk, Wacław Derejczyk, Karol Kałuża, Sylwia Podkowina, Alojzy Szubartowski, Władysław Wach, Stanisław Tokarski). Wielu prowadziło działalność w ZHP w swoich szkołach, a niektórzy wchodziłi w skład ścisłego kierownictwa Lubelskiej Komendy Chorągwi Harcerzy (Tadeusz Lewacki, Mieczysław Stagrowski, Bolesław Zimmer, Tadeusz Wilgat), Sylwia Podkowina i Stanisław Tokarski kandydowali w pierwszych wyborach do Sejmu.³⁴ Mniejszą aktywność obserwowano tylko w pracach ZNP. Jedynie Bronisław

32 WAPL, KOSL, 198, 200, Nauczyciele średnich szkół ogólnokształcących.

33 *Ibid.*, 200, Uwagi o uposażeniu nauczycieli średnich szkół ogólnokształcących.

34 *Ibid.*, Udział nauczycieli średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w pracy społecznej.

Krzysik pełnił obowiązki prezesa Oddziału Powiatowego w Tomaszowie a Jan Odroń i Janina Mally wchodzili w skład sekcji szkolnictwa średniego Zarządu Okręgu.³⁵

РЕЗЮМЕ

В последний год Второй мировой войны т.е. в самое благоприятное время междувоенного периода существовало на Люблинщине 37 средних общеобразовательных школ. После освобождения наступает невиданное до сих пор развитие этой системы образования. Уже в 1944/45 школьном году открыты 55 такого типа школ. Рядом с существующими до войны школами возникают также новые школы, главным образом в небольших городах и поселках. Они создавались на базе тайного обучения, существовавшего во время гитлеровской оккупации. С каждым следующим годом число школ растет и в школьном 1947/48 году их насчитывалось 60. Средства содержания средних общеобразовательных школ несло государство и местное самоуправление. На протяжении первых четырех лет государство содержало от 38,2% до 40% школ, зато самоуправление от 32,7% до 33,3%. Хозяином остальных школ были общественные организации и религиозные общества. С ростом числа школ увеличивалось количество учащейся молодежи. В школьном 1844/45 году общее число учеников отвечало сумме 12.063, а в 1947/48 — 15,573. Преобладала молодежь из крестьянской и рабочей среды, которые в междувоенный период в этом отношении были группой очень обиженной. Это явление свидетельствует о переменах в просветительской политике и поступающей демократизации в системе народного образования.

SUMMARY

In the last year before the outbreak of World War II, and thus in the most advantageous period in between the wars, there existed 37 grammar schools in the district of Lublin. After liberation there was a great rise in the number of schools of this type. As early as in the school year 1944/45 fifty five such schools were open. In addition to those operating before the war, schools were set up especially in smaller towns and settlements. These were predominantly established in place of the centres of clandestine education which existed during the hitlerite occupation. Each new year brought an increase in the number of schools to reach 60 in the school year 1947/48. The financial responsibility of sustaining these schools fell to the state or the local territorial authorities. In the first four years after the war the state was responsible for the maintenance of 38,2% to 40% of schools and the territorial authorities for 32,7% to 33,3%. The remaining schools were run by social organizations and religious societies. Parallel with the increase in the number of schools there was a rise in the number of pupils they accommodated. In the school year 1944/45 the number of the pupils totalled 12.063 and it rose to 15,573 in 1947/48. The majority of them came from peasant and working-class backgrounds, those that were most underprivileged in the inter-war years. This was a significant expression of the changes taking place in the educational policy due to the democratization of the whole process of education.

³⁵ *Ibid.*, 198, 200, Średnie szkoły ogólnokształcące (uczniowie i nauczyciele).